

ЛІТОПИС САМОВИДЦЯ — одне з джерел з історії Укр. козац. д-ви 2-ї пол. 17 ст., пам'ятка нац. писемності. Створений на Стародубщині в останній чв. 17 ст. сучасником (самовидцем) описаних у ньому подій. Зберігся на *Лівобережній Україні* в кількох списках 18 ст. (кожен зі списків має деякі доповнення і скорочення; жоден не містить назви твору та імені автора). Текст літопису дослідники поділяють на 2 частини. Перша охоплює події 1648—72 і має характер істор. *мемуарів*. У основі другої (1673—1702) лежать щоденникові записи. Заходами П.Куліша, який дав назву рукопису, уперше твір був опубл. О.Бодянським у *Москві* 1846.

Існує кілька гіпотез про ім'я автора літопису (зокрема, що ним є Ф.Коробка чи Ф.Кандиба; див. *Кандиби*), найбільш аргументованою з них вважається та, що розроблена В.Модзалевським, М.Петровським, М.Грушевським та ін. Згідно з нею, автором літопису був генеральний підскарбій часів І.Брюховецького, згодом — стародубський священник Р.Ракушка-Романовський (бл. 1622 — 1703). Цю гіпотезу вперше висловив у листі до П.Куліша історик-аматор П.Сердюков.

На думку дослідників, характерною особливістю літопису є відносно правдиве відображення заг. панорами істор. подій, що відбувалися в Україні в 2-й пол. 17 ст. Саме таким чином у ньому описано, зокрема, хід національ-

но-визвол. війни укр. народу серед. 17 ст. (див. *Національна революція 1648—1676*) та утворення Укр. козац. д-ви. Автор на конкретних подіях виклав осн. причини польсько-укр. конфлікту. Його ставлення до козац. верхів, різних сусп. *станів* найяскравіше засвідчує оповідання про сплановану Москвою *Чорну раду 1663*. З багатьох висловлювань автора випливає, що він був прихильником сильної гетьман. влади, виразником інтересів заможного *козацтва*. Засуджував боротьбу різних політ. партій та соціальні заворушення, що тривали з 1658 до початку гетьманства І.Мазепи. Дав стриману характеристику Б.Хмельницькому (ймовірно, на тональності його тексту позначилися песимістичні погляди і настрої, що склалися в нього під впливом подій в Україні 1670-х рр. — доби Руїни). Досить часто практикував безпристрасну форму викладу, це давало йому можливість не виявляти власного ставлення до багатьох діячів свого часу. З симпатією він писав лише про лівобереж. *гетьмана наказного Я.Сомка* та про запороз. *кошового отамана І.Сірка*. У негативному плані зобразив тих провідників, які вже зійшли з істор. сцени, зокрема гетьманів І.Вигovskyого, Д.Многогрішного, І.Самойловича, полк. В.Золотаренка. Ключові події свого часу — *Гадяцький договір 1658*, *Андрусівський договір (перемир'я) 1667*, підлеглість укр. церкви *Московському патріархатові* тощо — описав у спокійному тоні, а деякі такого ж масштабу події не згадав зусгалі. Виявив своє співчуття народіві у зв'язку із введенням Москвою податків і стійкими лихами (поширенням епідемій, нашествиям сарани, великими морозами тощо).

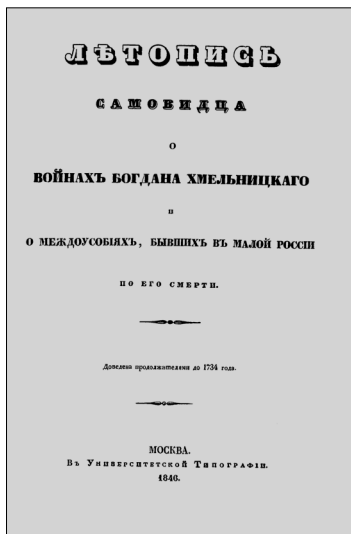
шливих татаро-турец. нападів, унаслідок яких Правобережна «Україна стала пуста», знелюдніла. Автор був досить добре обізнаний з подіями, що відбувалися в Литві, Курляндії (істор. область у Прибалтиці на території сучасної Латвії на зх., пд. зх. і пд. від Ризької затоки), Ліфляндії (істор. область у Прибалтиці — пн. частина сучасної Латвії та пд. частина Естонії), Швеції, Пруссії, Голландії (нині Нідерланди), Австрії, Угорщині та в ін. країнах. Термін «Україна» в тексті вжито понад 70 разів.

Літопис помітно вплинув на подальший розвиток укр. історіографії, насамперед на твір Г.Граб'янки, а через нього — на «Короткий опис Малоросії», компілятивні праці Я.Лизогуба (див. *Лизогубівський літопис*), В.Рубана та ін. авторів. Зверталися до цієї пам'ятки О.Рігельман і автор «*Історії русів*». З неї брали сюжети для своїх творів письменники (зокрема П.Куліш під час роботи над романом «Чорна рада»). Літопис написаний книжною укр. мовою, близькою до народно-розмовної.

Дж.: *Летопись Самовидца по невооткрытым спискам...* К., 1878; *Летопись Самовидца*. К., 1971.

Літ.: *Иконников В.С.* Опыт русской историографии, т. 2, кн. 2. К., 1908; *Багалій Д.І.* Нарис української історіографії: Джерелознавство, вип. 2. К., 1925; *Петровський М.Н.* Нариси з історії України 17 — початку 18 століть (досліди над Літописом Самовидця). Х., 1930; *Марченко М.І.* Українська історіографія: (з давніх часів до середини 19 ст.). К., 1959; *Грушевський М.С.* Самовидець Руїни та його пізніші відображення. «Український історик» (Нью-Йорк—Торонто), 1991—92; *Дорошенко Д.І.* Огляд української історіографії. К., 1996.

Я.І. Дзира.

«Літопис Самовидця о війнахъ Богдана Хмельницкаго». М., 1846. Титульний аркуш.